

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
Навчально-науковий гуманітарний інститут
Кафедра психології, філософії та суспільних наук

М.В. Шепельова

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
В ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ

Методичні рекомендації для підготовки
до семінарських занять та самостійної роботи студентів
для здобувачів вищої освіти зі спеціальності С4 Психологія

Київ – 2026 рік

РОЗРОБНИК: кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, філософії та суспільних наук Марія ШЕПЕЛЬОВА

Рецензент: професор, доктор психологічних наук, професор кафедри психології, філософії та суспільних наук Ольга ДРОБОТ

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри психології, філософії та суспільних наук Протокол № 1 від 26.08.2026

Розглянуто та схвалено на засіданні навчально-методичної ради навчально-наукового гуманітарного інституту

Протокол № 1 від 27.08.2026

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета вивчення дисципліни: розкрити зміст теорії та методології наукових досліджень, розглянути методологічні проблеми наукового дослідження в психології, сформулювати уявлення студентів про категоріальний апарат та методологічні принципи психології, осмислити кризовий стан сучасної психології, його ознаки, причини та шляхи подолання; ознайомити студентів зі змістом, принципами, механізмами, особливостями планування та проведення наукового дослідження з психології, його структурою та етапами проведення, сприяти формуванню загальної психологічної культури студентів, їхньої готовності до професійної діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Теорія та методологія наукових досліджень в галузі психології» є:

- формування уявлень про зміст теорії та методології наукових досліджень, методологічні проблеми наукового дослідження в психології;
- визначення понять методологія, метод, методика, теорія, концепція, наукове дослідження, методологічні принципи, методологічні категорії;
- аналіз основних показників та причин кризового стану сучасної психології, шляхів його подолання;
- визначення специфіки змісту, принципів, механізмів, особливостей планування та проведення наукового дослідження з психології;
- ознайомлення зі структурою та етапами проведення наукового дослідження з психології;
- формування у студентів навичок самостійного проведення наукового дослідження, написання кваліфікаційної роботи, її захисту;
- розвиток професійного мислення студентів, набуття ними досвіду використання психологічних знань для вирішення конкретних завдань навчальної та майбутньої професійної діяльності;
- сприяння професійному самовизначенню студентів і набуттю ними професійної ідентичності фахівця з психології.

2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретичні та методологічні основи психології.

Тема 1. Поняття теорії та методології науки.

Теоретичні основи наукового знання. Поняття наукового пізнання. Гносеологія як наука про пізнання. Проблема істини у теорії пізнання. Різновиди істини: абсолютна істина, об'єктивна істина, відносна істина, конкретна істина, псевдоістина. Рівні процесу пізнання: науковий і позанауковий. Принципи класичної теорії пізнання: принцип пізнаваності світу, принцип визначальної ролі практики, принцип відображення. Поняття знання, його функції. Практика як рушійна сила пізнання. Відносне і абсолютне наукове знання. Наукове знання як результат об'єктивного відображення реальності за допомогою наукового методу. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Рівні наукового знання: теоретичний та емпіричний. Форми наукового знання: наукові факти, наукові проблеми, наукові гіпотези, наукові категорії, наукові закони, наукові принципи, наукові концепції, наукова теорія, наукова картина світу. Процес наукового пізнання, його етапи. Компоненти наукового знання. Критерії істинності наукового знання. Загальна характеристика методології науки. Поняття методології. Теоретична та практична методологія. Змістовна та формальна методологія. Основні функції методології. Об'єкт та предмет наукової діяльності. Традиційні методологічні проблеми. Методика та техніка наукового дослідження. Найважливіші різновиди методології: консервативна, утопічна, еклектична, діалектична, раціоналістична, позитивістська, модерністська, системна, кібернетична, постмодерністська. Рівні методологічного аналізу: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, процедури і техніки. Значення методології для психології.

Література: основна (2, 3, 8)/допоміжна (1).

Тема 2. Етапи розвитку психології: класична, некласична та постнекласична психологія.

Поняття «нормальної науки» та наукової революції. Класичний, некласичний і постнекласичний типи наукової раціональності і відповідні етапи розвитку науки. Методологічні основи класичної, некласичної та постнекласичної науки. Відокремлення суб'єкта від об'єкта діяльності як провідна ознака класичного типу наукової раціональності. Некласичний тип наукової раціональності як заперечення суб'єкт-об'єктного протиставлення. Постнекласичний тип наукової раціональності як рефлексія над підвалинами науки і співвіднесення знань про об'єкт не тільки з засобами і операціями пізнавальної діяльності, а й з ціннісно-цільовими структурами культури. Класична, некласична та постнекласична психологія. Основні ідеї некласичної та постнекласичної психології. Витоки некласичної психології у роботах Л. С. Виготського. Історіогенез і методологічні засади постнекласичної психологічної науки. Утвердження норм постнекласичної психології у теорії вчинку В. А. Роменця. Методологічні принципи постнекласичної психології.

Література: основна (7)/допоміжна (1, 3, 5).

Тема 3. Методологічні проблеми наукового дослідження в психології.

Фундаментальні методологічні проблеми психології. Щаблі методологічного простору психології (В. В. Рибалка): онтопсихологічний, практично-психологічний, психолого-прикладний, теоретико-психологічний, загальнонауково-психологічний, філософсько-психологічний. Основні змістовні проблеми сучасної психології: психофізична, психофізіологічна, психогностична, психогенетична, психоенергетична, психоемоційна, психопраксична, психосоціальна. Проблема співвідношення біологічного і соціального у психіці людини. Теорія дослідження у науковій психології. Наукова (академічна) та практична (прикладна психологія). Розробка і застосування психологічної технології у практичній роботі. Компоненти теорії: вихідна емпірична основа, вихідна теоретична основа, ідеалізований об'єкт, логіка теорії, сукупність тверджень, доводів, законів. Функції теорій: синтетична, пояснювальна, методологічна, прогнозувальна, практична. Властивості та структура методу в психології. Характерні ознаки методу: об'єктивність, загально-науковість, відтворюваність, доцільність, детермінованість, необхідність, ефективність. Рівні методу: ідеологічний, предметний, процедурний. Елементи науково-методичного апарату психології: методи збору фактів, методи опису фактів, властивостей, факторів і явищ, методи обробки інформації, методи аналізу фактів, властивостей, факторів і явищ, методи обґрунтування наукових висновків, методи вибору і обґрунтування наукових рекомендацій, методи інтерпретації та експериментальної перевірки висновків та рекомендацій. Вибір методів дослідження. Основні наукові методи: спостереження, вимірювання, експеримент, аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод, моделювання.

Література: основна (1, 6, 11)/допоміжна (4).

Тема 4. Категоріальний апарат та методологічні принципи психології.

Поняття категорії в психології. Система категорій психології. Загальнопсихологічні категорії: форми психічного відображення, психічні явища, свідомість, особистість, діяльність, розвиток психіки. Психічні явища: психічні процеси, психічні стани та властивості особистості. Спеціальнопсихологічні категорії. Значення категорій у сучасній науці. Призначення категорій в психології. Методологічні принципи психології. Основні принципи психологічної науки (за О. М. Ткаченко): принцип детермінізму, принцип відображення, принцип єдності психіки та діяльності,

принцип розвитку психіки, системно-структурний принцип. Рівні детермінації залежно від рівня розгляду суб'єкта – як організму, як індивіда і як особистості. Види детермінізму: механічний, біологічний, психологічний, соціальний, системний, детермінізм за типом зворотного зв'язку, статистичний детермінізм, пандетермінізм. Сигнальність як фундаментальна властивість психічного. Другорядні методологічні принципи психології: принцип моделювання та метод аналогії, установка на подолання сформованих парадигм, принцип контрредукції, принцип цілісності, принцип редукції. Види редукціонізму: фізіологічний, соціологічний, логістичський, інформаційний (кібернетичний). Полярні принципи в психології (за Л. Х'єллом та Д. Зіглером): свобода – детермінізм, раціональність – ірраціональність, холізм – елементалізм, конституціоналізм – інвайронменталізм, змінність – незмінність, суб'єктивність – об'єктивність, проактивність – реактивність, гомеостаз – гетеростаз, пізнаність – непізнаність.

Література: основна (7, 8)/допоміжна (2, 5).

Тема 5. Методологічна криза психологічної науки.

Теоретичне осмислення стану сучасної психології. Парадигмальний підхід до опису повної картини психології. Основні ознаки кризового стану психології. Риси, притаманні кризі методології науки. Основні ознаки кризового стану психології. Основні погляди на причину кризи психології. Форми прояву кризи в психології. Рівні прояву кризи в науці. Можливі шляхи та засоби виходу психології з кризи. Методологічна криза та типи психологічних парадигм. Поняття парадигми. Парадигми у сучасній психології за Г. А. Ковальовим: об'єктна (реактивна); суб'єктна (акціональна); особистісна (інтерсуб'єктна). Базові парадигми у розумінні предмета психології за В. В. Козловим: фізіологічна, психоаналітична, біхевіористична, екзистенційно-гуманістична, трансперсональна, холістична. Основні парадигмальні полюси психології: позитивістська (природничо-наукова) – емпіризм та експерименталізм; гуманістична – персоналізм та трансперсоналізм; цільова (телеологічна). Духовна парадигма психології.

Література: основна (6, 9)/допоміжна (3, 5).

Змістовий модуль 2. Організація наукових досліджень з психології.

Тема 6. Структура та логіка наукових досліджень з психології.

Основи організації науково-дослідного процесу. Поняття наукового дослідження. Мета наукового дослідження. Класифікація наукових досліджень. Рамкова програма Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа 2021-2027». Програма Еразмус+. Категоріальний

апарат наукового дослідження. Етапи наукового дослідження: підготовка дослідження, збір первинної інформації, обробка інформації, аналіз отриманої інформації. Характеристика етапів дослідження. Презентація результатів дослідження. Рекомендації з оформлення презентацій. Структура усної наукової презентації.

Література: основна (1, 2)/допоміжна (4).

Тема 7. Базова модель процесу наукового дослідження.

Пошук інформації у процесі наукової роботи. Етапи пошуку інформації для навчальної та наукової діяльності. Групи джерел за змістом і характером подання інформації. Загальнодержавні бібліотеки. Електронний пошук наукової інформації. Показники для оцінки роботи дослідників і наукових установ: індекс цитування, Н-індекс або Індекс Гірша, Імпакт фактор. Пошук наукової інформації в мережі Інтернет. Раціональні прийоми роботи з науковою інформацією. Послідовність проведення теоретичних, емпіричних та експериментальних досліджень. Ефект наукових досліджень. Наукова та методологічна культура як чинник підвищення ефективності наукової діяльності. Поняття наукової та методологічної культури. Специфіка її формування та механізми реалізації. Плюралізм підходів та засобів підвищення ефективності наукової діяльності. Поняття наукового співтовариства та наукової комунікації. Концепція академічної чесності.

Література: основна (10)/інф.ресурси (1, 2, 4).

Тема 8. Підготовка, оформлення та захист кваліфікаційних робіт.

Магістерська робота як кваліфікаційне дослідження. Етапи підготовки та захисту магістерської роботи. Вибір та уточнення теми магістерської роботи, підбір та вивчення літератури. Розробка плану магістерської роботи. Підготовка тексту магістерської роботи та її оформлення. Список використаних джерел. Підготовка до захисту і захист кваліфікаційних робіт. Процедура захисту магістерської роботи. Наукова публікація як представлення результатів наукового дослідження. Основні види наукових видань. Наукова стаття як один з основних видів публікацій. Структурні елементи статті. Вимоги до жанру наукової статті. Тези наукової доповіді (повідомлення) як матеріали попереднього характеру. Структура тез наукової доповіді. Особливості наукової доповіді (повідомлення).

Література: основна (1, 2, 4, 5).

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ.

Семінарське заняття 1. Теоретико-методологічні засади наукового пізнання та методологія науки (2 год.).

I. Обговорення теоретичних питань.

1. Наукове пізнання та його особливості. Поняття пізнання, рівні пізнання, співвідношення наукового і позанаукового знання.
2. Проблема істини у теорії пізнання. Різновиди істини та критерії істинності наукового знання.
3. Структура та форми наукового знання. Емпіричний і теоретичний рівні наукового знання. Науковий факт, проблема, гіпотеза, концепція, теорія та наукова картина світу.
4. Процес наукового пізнання та його основні етапи. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Практика як основа та рушійна сила наукового пізнання.
5. Поняття та функції методології науки. Теоретична і практична, змістовна та формальна методологія. Методологія, метод, методика і техніка дослідження.
6. Рівні методологічного аналізу та основні типи методології. Філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий рівні та рівень процедур і технік. Характеристика основних різновидів методології.
7. Значення методології для психологічної науки та професійної діяльності психолога. Методологічні проблеми сучасних психологічних досліджень та роль методологічної культури дослідника.

II. Виконання практичних завдань.

1. Класифікація типів знання (наукове / позанаукове / псевдонаукове)

Завдання. Розподіліть наведені твердження за типами знання та обґрунтуйте свій вибір.

Матеріал для аналізу

1. «Регулярні фізичні вправи покращують робочу пам'ять і когнітивну гнучкість у молодих дорослих».
2. «Якщо носити амулет із бірюзи, це знижує ризик стресу та “поганої енергії”».
3. «Рівень тривожності може зростати через когнітивну оцінку ситуації як загрозової».
4. «Сонячні затемнення впливають на долю людини залежно від її знаку зодіаку».
5. «Ефективність навчання залежить від інтервалів повторення матеріалу».
6. «Енергія думки може матеріалізуватися за умови сильного наміру».

Питання

- Які критерії науковості ви застосували?
- Які твердження є псевдонауковими і чому?

2. Реконструкція структури наукового дослідження

Завдання. Проаналізуйте опис дослідження та виділіть його елементи: проблему, гіпотезу, методи, результати, висновки.

Опис дослідження

Дослідники вивчали вплив щоденного ведення «щоденника вдячності» на рівень суб'єктивного благополуччя студентів.

У дослідженні взяли участь 120 студентів, яких розподілили на дві групи:

- експериментальна група щодня протягом 3 тижнів записувала 3 події, за які вони вдячні;
- контрольна група вела нейтральні записи про щоденні справи.

Використовували шкалу задоволеності життям (SWLS) до і після експерименту.

Результати показали статистично значуще підвищення рівня задоволеності життям у експериментальній групі.

Питання

- У чому полягає наукова проблема?
- Яка гіпотеза була перевірена?
- Який тип дизайну дослідження використано?

3. Оцінка істинності наукових тверджень

Завдання. Оцініть твердження за критеріями істинності: емпірична перевірюваність, відтворюваність, логічна несуперечливість, практична ефективність.

Твердження

1. «Короткочасний стрес завжди є шкідливим для когнітивної продуктивності».
2. «Емоційна регуляція пов'язана з активністю префронтальної кори мозку».
3. «Люди з високим рівнем екстраверсії завжди мають високий рівень щастя».
4. «Медитація може знижувати рівень тривожності через зміни у роботі автономної нервової системи».

Питання

- Які твердження є спростовними?
- Які мають надмірні узагальнення?
- Які найбільш науково обґрунтовані?

Самостійна робота 1. Рівні методології наукового пізнання та їх роль у психологічному дослідженні (8 год.).

Самостійна робота передбачає складання термінологічного словника основних понять теми.

Основні поняття теми: методологія науки, наукове пізнання, метод, методика дослідження, техніка дослідження, філософський рівень методології, загальнонауковий рівень методології, конкретно-науковий рівень методології, рівень процедур і емпіричних методів, методологічний аналіз, емпіричний рівень знання, теоретичний рівень знання, науковий факт, наукова проблема, гіпотеза, теорія, концепція, наукова модель, наукова картина світу, понятійний апарат, суб'єкт пізнання, об'єкт пізнання, предмет дослідження, критерії істини, валідність дослідження.

ТЕМА 2. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ: КЛАСИЧНА, НЕКЛАСИЧНА ТА ПОСТНЕКЛАСИЧНА ПСИХОЛОГІЯ.

Семінарське заняття 2. Зміна наукових парадигм у психології: від класичної до постнекласичної раціональності (2 год.).

1. Питання для обговорення

1. Становлення психології як науки та основні етапи її розвитку. Передумови виокремлення психології в самостійну науку. Поняття наукової парадигми та її роль у розвитку психологічного знання.
2. Класична психологія: предмет, методологічні принципи та основні напрями. Характеристика класичної наукової раціональності. Інтроексперименталізм, структуралізм, функціоналізм, біхевіоризм. Об'єктивістський і детерміністичний підходи до вивчення психіки.
3. Некласична психологія та перегляд уявлень про психіку людини. Криза класичної психології та причини виникнення нових напрямів. Психоаналіз, гештальтпсихологія, гуманістична та когнітивна психологія. Принципи розвитку, цілісності та активності суб'єкта.
4. Постнекласична психологія: особливості та методологічні засади. Поняття постнекласичної раціональності. Людина як складна саморозвивальна система. Міждисциплінарність, системність, синергетичний підхід у сучасній психології.

5. Зміна уявлень про предмет психології на різних етапах її розвитку. Від психології свідомості до психології поведінки, особистості, діяльності та суб'єктивного досвіду. Трансформація категоріального апарату психології.
6. Еволюція методів психологічного дослідження у класичній, некласичній та постнекласичній психології. Від інтроспекції та лабораторного експерименту до якісних, міждисциплінарних і змішаних методів дослідження.
7. Сучасний стан психологічної науки та перспективи її розвитку. Інтеграція психологічних підходів, міждисциплінарні дослідження, розвиток позитивної психології, нейронаук, культурно-історичного та системного підходів. Методологічні виклики сучасної психології.

II. Виконання практичних завдань

Практичне завдання 1. Заповніть таблицю, порівнявши класичну, некласичну та постнекласичну психологію за наведеними критеріями:

Критерій	Класична психологія	Некласична психологія	Постнекласична психологія
Предмет дослідження			
Образ людини			
Роль дослідника			
Основні методи			
Провідні напрями			
Характер причинності			

Питання для обговорення

- Які зміни відбулися у розумінні психіки?
- Які переваги має кожний тип раціональності?

Практичне завдання 2. Визначення наукової парадигми

Визначте, до якого типу психології належить кожне твердження, та обґрунтуйте свою відповідь.

1. Основним предметом психології є поведінка, яку можна об'єктивно спостерігати.

2. Поведінка людини значною мірою визначається несвідомими процесами.
3. Людина є відкритою саморозвивальною системою, що перебуває у взаємодії з соціокультурним середовищем.
4. Свідомість може досліджуватися шляхом інтроспекції.
5. Особистість прагне самоактуалізації та реалізації свого потенціалу.
6. Психічні явища необхідно вивчати у взаємозв'язку з біологічними, соціальними та культурними чинниками.

Потрібно:

- визначити тип психології (класична, некласична, постнекласична);
- назвати відповідний психологічний напрям.

Практичне завдання 3. Аналіз дослідницької ситуації

Опис ситуації

Психолог досліджує вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя студентів. Окрім стандартизованих опитувальників, він використовує глибинні інтерв'ю, аналіз цифрової активності та враховує особливості соціального контексту, в якому перебувають учасники.

Визначте:

1. Який тип наукової раціональності представлений у дослідженні?
2. Які методологічні принципи реалізуються?
3. Які методи використано?
4. Чому таке дослідження не можна повністю віднести до класичної психології?

Самостійна робота 2. Особливості наукової раціональності на різних етапах розвитку психології (8 год.).

Напишіть есе на тему: «Як змінювалося розуміння людини та психіки в процесі розвитку психологічної науки?»

В есе висвітліть:

- особливості класичної, некласичної та постнекласичної раціональності;
- зміни у трактуванні предмета психології;
- роль дослідника у процесі наукового пізнання;
- значення міждисциплінарного підходу для сучасної психології.

Обсяг: 2–3 сторінки.

ТЕМА 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПСИХОЛОГІЇ.

Семінар 3. Методологічні проблеми сучасного психологічного дослідження (2 год.).

I. Питання для обговорення

1. Специфіка наукового дослідження в психології та його методологічні особливості. Психологія як наука про складні системи. Співвідношення природничо-наукової та гуманітарної парадигм у психологічному пізнанні.
2. Основні методологічні проблеми сучасної психологічної науки. Проблема предмета психології, множинність теоретичних підходів, проблема інтеграції психологічного знання та єдності психології.
3. Проблема об'єктивності та суб'єктивності у психологічному дослідженні. Суб'єкт і об'єкт пізнання в психології. Роль дослідника у процесі отримання та інтерпретації психологічних даних.
4. Методологічні проблеми вимірювання психічних явищ. Операціоналізація психологічних конструктів. Валідність, надійність і репрезентативність результатів психологічного дослідження.
5. Кількісні та якісні методи в психології: можливості та обмеження. Проблема вибору дослідницької стратегії. Змішані методи дослідження та їх значення для сучасної психології.
6. Відтворюваність результатів та етичні проблеми психологічних досліджень. Криза реплікації в психології. Наукова доброчесність, етичні принципи проведення досліджень, відповідальність дослідника.
7. Методологічна культура психолога-дослідника та перспективи розвитку психологічної науки. Критичне мислення, методологічна рефлексія, міждисциплінарність та сучасні тенденції розвитку психологічних досліджень..

II. Виконання практичних завдань

Практичне завдання 1. *Ознайомтеся з наведеними ситуаціями та визначте, які методологічні проблеми можуть виникнути.*

Ситуація 1

Дослідник вивчає вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя студентів. У дослідженні взяли участь лише студенти одного факультету, а для оцінки благополуччя було використано авторську анкету без перевірки її психометричних характеристик.

Ситуація 2

Психолог робить висновок про причинний вплив рівня самооцінки на академічну успішність, спираючись лише на результати кореляційного дослідження.

Питання

1. Які методологічні помилки допущено?
2. Які характеристики дослідження (валідність, надійність, репрезентативність) можуть бути порушені?
3. Як можна вдосконалити дизайн дослідження?

Практичне завдання 2. Визначення типу змінних та операціоналізація конструктів.

Для кожного психологічного конструкта запропонуйте можливі способи його операціоналізації та методи вимірювання.

Конструкт	Як можна виміряти?
Суб'єктивне благополуччя	?
Тривожність	?
Креативність	?
Психологічна безпека	?
Емоційний інтелект	?

Питання

- Чи можна безпосередньо спостерігати ці явища?
- Які труднощі виникають під час їх вимірювання?

Практичне завдання 3. Виявлення методологічних помилок.

Проаналізуйте наведені твердження та визначте, чи є вони коректними.

1. «Оскільки між рівнем стресу та успішністю виявлено кореляцію, стрес є причиною низької успішності».
2. «Результати дослідження, проведеного на 15 студентах, можна поширити на все населення країни».
3. «Авторська анкета не потребує перевірки валідності та надійності».
4. «Якісні методи не є науковими, оскільки не використовують статистику».
5. «Повторне відтворення результатів іншими дослідниками є важливою умовою достовірності наукового знання».

Потрібно:

- визначити правильні та помилкові твердження;
- обґрунтувати відповідь;
- запропонувати правильне формулювання помилкових тверджень.

Самостійна робота 3. Проблема об'єктивності та суб'єктивності у психологічному дослідженні (8 год.).

Завдання 1: оцінка якості психологічного дослідження

Опис дослідження

Мета дослідження – вивчити взаємозв'язок між оптимізмом та психологічним благополуччям студентів.

Учасники: 80 студентів одного університету.

Методи:

- авторська анкета оптимізму;
- шкала задоволеності життям;
- кореляційний аналіз.

На основі отриманих результатів автор робить висновок, що оптимізм безпосередньо підвищує рівень психологічного благополуччя.

Завдання

- Оцініть дослідження за такими параметрами:
- Репрезентативність вибірки.
- Валідність методів.
- Коректність висновків.
- Можливість узагальнення результатів.
- Які зміни доцільно внести до дизайну дослідження?

Завдання 2. Кількісні та якісні методи: вибір дослідницької стратегії

Визначте, який тип дослідження (кількісний, якісний чи змішаний) є найбільш доцільним для кожної теми.

- Вивчення поширеності тривожності серед студентів.
- Дослідження переживання втрати близької людини.
- Вивчення взаємозв'язку між креативністю та відкритістю досвіду.
- Аналіз досвіду адаптації внутрішньо переміщених осіб.
- Дослідження впливу оптимізму на суб'єктивне благополуччя.

Потрібно:

- обґрунтувати вибір методологічної стратегії;
- запропонувати відповідні методи збору даних.

ТЕМА 4. КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПСИХОЛОГІЇ

Семінарське заняття 4. Категорії та методологічні принципи психологічного пізнання (2 год.).

І. Питання для обговорення

1. Поняття категоріального апарату психології та його значення для розвитку психологічної науки. Категорії, поняття та терміни в

психології. Роль категоріального апарату у побудові психологічних теорій та організації наукового пізнання.

2. Основні категорії психології та їх еволюція. Психіка, свідомість, діяльність, поведінка, особистість, спілкування, розвиток, суб'єкт. Зміна змісту базових категорій у різних психологічних школах.
3. Поняття методологічних принципів психології та їх місце у структурі наукового знання. Співвідношення принципів, підходів і методів дослідження. Функції методологічних принципів у психологічному пізнанні.
4. Принцип детермінізму в психології. Причинна зумовленість психічних явищ. Зовнішні та внутрішні чинники психічного розвитку. Особливості розуміння детермінізму в сучасній психології.
5. Принцип розвитку та принцип єдності свідомості і діяльності. Розвиток психіки в онто- та філогенезі. Взаємозв'язок психіки, діяльності та поведінки. Значення діяльнісного підходу для психологічної науки.
6. Принцип системності та принцип активності суб'єкта. Психіка як цілісна система. Людина як активний суб'єкт власної життєдіяльності та саморозвитку. Системний підхід у сучасній психології.
7. Методологічні принципи як основа сучасних психологічних досліджень та професійної діяльності психолога. Реалізація принципів психології в наукових дослідженнях і практиці. Методологічна культура психолога та сучасні тенденції розвитку психологічної науки.

II. Виконання практичних завдань

Практичне завдання 1. Визначення базових категорій психології

Прочитайте наведені визначення та встановіть, про яку категорію психології йдеться (психіка, свідомість, діяльність, особистість, поведінка, спілкування, суб'єкт).

1. Сукупність внутрішніх процесів і властивостей, які забезпечують відображення об'єктивної реальності та регуляцію взаємодії людини зі світом.
2. Індивід як активний носій пізнання та діяльності, здатний до саморегуляції та саморозвитку.
3. Система цілеспрямованих дій людини, спрямованих на досягнення певного результату.
4. Сукупність зовнішніх реакцій та дій людини, доступних спостереженню.
5. Процес встановлення та розвитку контактів між людьми, зумовлений потребами спільної діяльності.

Додаткове питання

Які з цих категорій є центральними для сучасної психології?

Практичне завдання 2. Визначення методологічних принципів

Установіть, який методологічний принцип реалізується в кожній ситуації.

Ситуація 1

Психолог досліджує формування професійної ідентичності студентів на різних курсах навчання, простежуючи зміни їхніх цінностей та мотивів.

Ситуація 2

При аналізі тривожності дослідник враховує особистісні особливості, сімейне середовище та соціальні умови життя людини.

Ситуація 3

Психолог вивчає особливості пам'яті не ізольовано, а у взаємозв'язку з увагою, мисленням та мотивацією.

Ситуація 4

Дослідник виходить із того, що психічні явища формуються та проявляються в діяльності людини.

Потрібно:

- назвати методологічний принцип;
- обґрунтувати відповідь.

Практичне завдання 3. Аналіз психологічних тверджень

Визначте, які методологічні принципи відображені в наведених твердженнях.

1. Психічні явища мають свої причини та залежать від зовнішніх і внутрішніх чинників.
2. Особистість змінюється впродовж життя під впливом навчання, виховання та власної активності.
3. Людина не лише реагує на зовнішні впливи, а й активно перетворює навколишній світ.
4. Психічні процеси слід розглядати у взаємозв'язку та взаємозумовленості.
5. Свідомість людини формується і проявляється у діяльності.

Потрібно

Співвіднести твердження з принципами:

- детермінізму;
- розвитку;

- активності;
- системності;
- єдності свідомості та діяльності.

Практичне завдання 4. Встановлення відповідності

Встановіть відповідність між принципом та його змістом.

Принцип	Зміст
1. Детермінізму	А. Психічні явища необхідно вивчати в цілісності та взаємозв'язках
2. Розвитку	Б. Свідомість формується і проявляється у діяльності
3. Системності	В. Психічні явища мають причини та закономірності виникнення
4. Єдності свідомості і діяльності	Г. Психіка перебуває у постійному становленні та зміні
5. Активності суб'єкта	Д. Людина є активним творцем власного життя

Самостійна робота 4. Еволюція базових категорій психології та їх значення для сучасних досліджень (8 год.)

Завдання 1. Категорії психології в різних психологічних школах

Заповніть таблицю, визначивши, які категорії були центральними для різних напрямів психології.

Напрямок	Центральні категорії
Структуралізм	
Біхевіоризм	
Психоаналіз	
Гуманістична психологія	
Культурно-історична психологія	
Когнітивна психологія	

Питання

- Як змінювалися уявлення про предмет психології?
- Які категорії набули особливого значення в сучасній психології?

ТЕМА 5. МЕТОДОЛОГІЧНА КРИЗА ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Семінарське заняття 5. Методологічна криза психології та шляхи розвитку сучасного психологічного знання (2 год.).

I. Питання для обговорення

1. Поняття методологічної кризи психології та передумови її виникнення. Криза як закономірний етап розвитку науки. Історичні, теоретичні та методологічні чинники виникнення кризи в психології.
2. Проблема предмета психології та множинність психологічних теорій. Поліпарадигмальність психології. Відсутність єдиного предмета дослідження та єдиної теоретичної основи психологічної науки.
3. Методологічні суперечності між природничо-науковою та гуманітарною парадигмами в психології. Пояснення та розуміння як стратегії наукового пізнання. Кількісні та якісні підходи до дослідження психічних явищ.
4. Криза відтворюваності та проблема достовірності психологічного знання. Реплікація результатів, валідність досліджень, статистичні та методичні обмеження сучасних психологічних досліджень.
5. Інтегративні тенденції та міждисциплінарний характер сучасної психології. Системний, культурно-історичний, когнітивний та біопсихосоціальний підходи. Інтеграція знань у психології.
6. Постнекласична методологія та нові орієнтири розвитку психологічної науки. Людина як складна саморозвивальна система. Принципи системності, відкритості, нелінійності та самоорганізації.
7. Методологічна культура дослідника як умова подолання кризи психологічної науки. Наукова доброчесність, критичне мислення, відкритість науки, методологічна рефлексія та перспективи розвитку психології.

II. Виконання практичних завдань

Практичне завдання 1. Аналіз причин методологічної кризи психології

Проаналізуйте наведені твердження та визначте, які з них відображають прояви методологічної кризи психології.

1. У психології існує велика кількість теорій та шкіл, які по-різному пояснюють одні й ті самі явища.
2. Більшість психологічних досліджень базується на єдиній загальновизнаній теорії.
3. Психологія використовує як кількісні, так і якісні методи дослідження.
4. Результати багатьох досліджень виявляються складними для відтворення.

5. Існують суперечності між природничо-науковим і гуманітарним підходами до вивчення людини.
6. У сучасній психології спостерігається тенденція до міждисциплінарної інтеграції.

Потрібно:

- визначити, які твердження характеризують кризові явища;
- пояснити причини їх виникнення;
- запропонувати можливі шляхи їх подолання.

Практичне завдання 2. «Чи є психологія єдиною наукою?»

Ознайомтеся з висловлюваннями:

А. «Психологія не може бути єдиною наукою, оскільки складається з багатьох незалежних теорій і шкіл».

Б. «Різноманітність підходів є природною ознакою розвитку психології та не свідчить про кризу».

В. «Подолання методологічної кризи можливе завдяки інтеграції різних напрямів психології».

Потрібно:

- Визначити, з яким висловлюванням ви погоджуєтесь найбільше.
- Аргументувати свою позицію.
- Навести приклади сучасних інтегративних тенденцій у психології.

Практичне завдання 3. Аналіз дослідницьких ситуацій

Ситуація 1

Одна група дослідників вивчає тривожність за допомогою психометричних шкал і статистичних методів, а інша – за допомогою глибинних інтерв'ю та аналізу життєвих історій.

Ситуація 2

Три незалежні дослідницькі групи намагаються відтворити результати відомого експерименту, але отримують суперечливі результати.

Питання

1. Які методологічні проблеми відображають ці ситуації?
2. Які переваги та обмеження мають різні дослідницькі підходи?
3. Які чинники можуть впливати на відтворюваність результатів?

Практичне завдання 4. Виявлення методологічних суперечностей

Установіть відповідність між проблемою та її характеристикою.

Проблема	Характеристика
1. Поліпарадигмальність	А. Неможливість відтворити результати окремих досліджень
2. Криза реплікації	Б. Співіснування багатьох теорій та напрямів
3. Проблема предмета психології	В. Відсутність єдиного розуміння психічної реальності
4. Суперечність між парадигмами	Г. Різні підходи до пояснення психічних явищ

Додаткове завдання

Які з цих проблем, на вашу думку, є найбільш актуальними для сучасної психології?

Самостійна робота 5. Криза відтворюваності психологічних досліджень: причини та шляхи подолання (8 год).

Завдання 1. Криза реплікації в психології **Ситуація**

Група дослідників намагається повторити відоме психологічне дослідження, але отримує результати, які не збігаються з оригінальними.

Питання для аналізу

- Які причини можуть зумовлювати неможливість відтворення результатів?
- Що таке криза реплікації?
- Які заходи сприяють підвищенню відтворюваності психологічних досліджень?
- Яке значення мають пререєстрація дослідження, відкриті дані та відкритий доступ?

ТЕМА 6. СТРУКТУРА ТА ЛОГІКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПСИХОЛОГІЇ

Семінарське заняття 6. Побудова наукового дослідження в психології: від постановки проблеми до висновків (2 год.).

I. Питання для обговорення

1. Наукове психологічне дослідження як система: загальна структура та вимоги до нього. Поняття наукового дослідження. Вимоги до науковості: об'єктивність, системність, перевірюваність, відтворюваність.
2. Логіка наукового дослідження в психології. Послідовність етапів дослідження: постановка проблеми → теоретичний аналіз → формулювання гіпотези → вибір методів → емпіричне дослідження → аналіз результатів → інтерпретація та висновки.
3. Формулювання наукової проблеми, мети, об'єкта та предмета дослідження. Співвідношення цих компонентів. Типові помилки у визначенні об'єкта та предмета.
4. Гіпотеза як центральний елемент наукового дослідження. Види гіпотез (описові, пояснювальні, статистичні). Вимоги до гіпотези: перевірюваність, конкретність, операціоналізованість.
5. Вибір методів психологічного дослідження та проблема операціоналізації змінних. Кількісні та якісні методи. Валідність, надійність, репрезентативність вибірки.
6. Обробка та інтерпретація результатів психологічного дослідження. Статистичний аналіз, якісна інтерпретація, узагальнення результатів, межі їх застосування.
7. Логічні помилки у побудові психологічних досліджень та способи їх уникнення. Типові порушення логіки дослідження, проблеми причинності, помилки узагальнення та інтерпретації.

II. Виконання практичних завдань

Практичне завдання 1. Розбір структури дослідження

Проаналізуйте поданий опис дослідження та виділіть його структурні компоненти:

Опис дослідження

Дослідник вивчав вплив рівня стресу на академічну успішність студентів. У дослідженні взяли участь 90 студентів різних факультетів. Рівень стресу вимірювався за допомогою шкали сприйнятого стресу (PSS), а успішність – за середнім балом за семестр. Було виявлено негативний кореляційний зв'язок між змінними.

Потрібно визначити:

- проблему дослідження
- об'єкт і предмет
- мету
- гіпотезу (імпліцитно)
- змінні (незалежна / залежна)
- методи
- основний результат

Практичне завдання 2. Виявлення логічних помилок

Проаналізуйте твердження та визначте логічні помилки.

1. «Оскільки студенти з високим стресом мають нижчу успішність, стрес є єдиною причиною поганої успішності».
2. «Результати дослідження на 40 учасниках є універсальними для всіх студентів країни».
3. «Якщо між змінними є кореляція, це означає причинний зв'язок».
4. «Авторська анкета не потребує перевірки валідності, бо її створив досвідчений психолог».
5. «Вибірка з одного факультету повністю репрезентує всю студентську популяцію».

Потрібно:

- назвати тип помилки
- пояснити, чому вона виникає
- запропонувати правильний варіант інтерпретації

Самостійна робота 6. Постановка наукової проблеми та формулювання гіпотез у психологічному дослідженні (8 год.).

Завдання 1. Формулювання об'єкта, предмета та гіпотези

Для кожної теми сформулюйте:

- об'єкт дослідження
- предмет дослідження
- гіпотезу

Теми:

1. Вплив прокрастинації на навчальну мотивацію студентів
2. Зв'язок емоційного інтелекту з міжособистісними стосунками
3. Особливості тривожності у підлітків у кризових умовах

Завдання 2. Побудова логіки дослідження

Складіть повну логічну схему дослідження за темою: «Вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя студентів»

Потрібно:

- сформулювати проблему
- визначити об'єкт і предмет
- сформулювати мету
- висунути гіпотезу
- визначити змінні
- запропонувати методи збору даних
- описати логіку аналізу результатів

ТЕМА 7. БАЗОВА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Семінарське заняття 7. Інформаційне забезпечення та методологічна культура наукового дослідження (2 год.).

І. Питання для обговорення

1. Базова модель процесу наукового дослідження. Поняття наукового дослідження як системного процесу. Логіка наукового пошуку: постановка проблеми, аналіз літератури, гіпотеза, методи, емпірична перевірка, інтерпретація та узагальнення результатів.
2. Пошук наукової інформації в структурі дослідницької діяльності. Роль інформаційного етапу в науковій роботі. Інформаційна потреба дослідника. Первинний і вторинний аналіз літератури.
3. Етапи та стратегії пошуку наукової інформації. Формулювання запиту → вибір джерел → відбір релевантної інформації → критичний аналіз → систематизація → реферування та конспектування.
4. Джерела наукової інформації: класифікація та характеристика. Первинні, вторинні та третинні джерела. Монографії, статті, дисертації, огляди, енциклопедії. Надійність і наукова цінність джерел.
5. Бібліотеки та електронні ресурси наукової інформації. Загальнодержавні та університетські бібліотеки. Електронні каталоги. Бази даних (Scopus, Web of Science, Google Scholar). Принципи ефективного електронного пошуку.
6. Наукометричні показники та оцінка наукової діяльності. Індекс цитування, h-індекс (індекс Гірша), імпакт-фактор журналу. Їх роль у оцінці дослідників і наукових установ. Обмеження та критика наукометричних показників.
7. Наукова та методологічна культура дослідника. Поняття наукової культури. Раціональні прийоми роботи з інформацією. Наукова комунікація та наукове співтовариство. Академічна доброчесність: принципи, порушення, сучасні виклики.

8. Ефективність науково-дослідної роботи та її чинники. Поняття ефекту та ефективності дослідження. Роль методологічної культури, міждисциплінарності та інформаційної грамотності у підвищенні якості наукової діяльності.

II. Виконання практичних завдань

Практичне завдання 1. Структурування процесу наукового пошуку

Розташуйте етапи наукового пошуку в правильній логічній послідовності:

- критичний аналіз джерел
- формулювання інформаційного запиту
- систематизація отриманих даних
- вибір баз даних і джерел
- конспектування та реферування
- первинний огляд літератури
- відбір релевантних джерел

Додатково:

Поясніть, на якому етапі найчастіше виникають методологічні помилки.

Практичне завдання 2. Класифікація джерел інформації

Розподіліть джерела на первинні, вторинні та третинні:

- наукова стаття в журналі
- метааналіз
- підручник з психології
- монографія
- енциклопедія
- дисертація
- оглядова стаття
- словник термінів

Питання:

1. Які джерела є найбільш цінними для емпіричного дослідження?
2. Чим відрізняється наукова стаття від оглядової?

Практичне завдання 3. Пошук інформації в електронних базах

Сформулюйте пошукові запити для теми: «Вплив стресу на когнітивну діяльність студентів»

Потрібно:

1. Скласти 3 варіанти ключових запитів (українською та/або англійською).
2. Визначити, які бази даних доцільно використати (Google Scholar, Scopus, Web of Science тощо).
3. Які фільтри пошуку слід застосувати (рік, тип статті, мова)?

Практичне завдання 4. Оцінка наукометричних показників

Поясніть значення кожного показника:

- індекс цитування
- h-index (індекс Гірша)
- імпакт-фактор журналу

Питання:

1. Що саме вимірює кожен показник?
2. Які їхні обмеження?
3. Чи можна використовувати їх як єдиний критерій якості науки?

Практичне завдання 5. Аналіз наукового джерела

Проаналізуйте будь-яку наукову статтю (або надану викладачем) за критеріями:

- тип джерела (первинне/вторинне)
- актуальність
- методологічна якість
- наявність гіпотези
- методи дослідження
- логічність висновків

Додатково:

Чи можна довіряти результатам? Обґрунтуйте.

Самостійна робота 7. Етапи організації емпіричного дослідження в психології: від задуму до інтерпретації результатів (8 год.).

Завдання 1. Відновлення логіки емпіричного дослідження

Відновіть правильну послідовність етапів дослідження:

- формулювання висновків
- постановка проблеми
- вибір методів
- аналіз даних
- висунення гіпотези

- інтерпретація результатів
- збір емпіричних даних
- операціоналізація змінних
- теоретичний аналіз літератури

Питання:

- На якому етапі найчастіше виникають концептуальні помилки?
- Чому важлива операціоналізація змінних?

Завдання 2. Операціоналізація психологічних конструктів

Запропонуйте способи вимірювання (операціоналізації) таких змінних:

- тривожність
- психологічне благополуччя
- соціальна підтримка
- прокрастинація
- емоційна стабільність

Питання:

- Чи можна ці явища виміряти безпосередньо?
- Які методи найбільш валідні?

Завдання 3. Аналіз дизайну дослідження

Опис дослідження

Дослідник вивчав зв'язок між рівнем тривожності та успішністю студентів. Він опитав 40 студентів одного факультету, використав одну коротку анкету та зробив висновок про причинний вплив тривожності на успішність.

Оцініть:

- коректність дизайну
- валідність висновків
- репрезентативність вибірки
- чи можна робити причинні висновки
- що потрібно покращити

Завдання 4. Вибір методів дослідження

Для кожної теми визначте найбільш доцільні методи:

1. Досвід переживання стресу у студентів

2. Взаємозв'язок самооцінки та академічної успішності
3. Особливості прокрастинації у підлітків
4. Роль соціальної підтримки у подоланні тривожності

Потрібно:

- обґрунтувати вибір кількісних/якісних/змішаних методів
- запропонувати конкретні інструменти (опитувальники, інтерв'ю тощо)

Завдання 5. Перевірка гіпотез

Оцініть гіпотези за критеріями науковості (перевірюваність, конкретність, операціоналізованість):

1. Високий рівень стресу знижує академічну успішність.
2. Усі студенти з високою тривожністю погано навчаються.
3. Соціальна підтримка пов'язана з рівнем психологічного благополуччя.
4. Люди з сильним характером завжди успішні в навчанні.

Потрібно:

- визначити науково коректні та некоректні гіпотези
- пояснити причини

Завдання 6. Інтерпретація результатів

Опис результатів

У дослідженні виявлено:

- негативну кореляцію між прокрастинацією та успішністю ($r = -0.45$)
- позитивну кореляцію між мотивацією та успішністю ($r = 0.52$)

Завдання:

- інтерпретуйте результати
- чи можна говорити про причинність?
- які альтернативні пояснення можливі?
- які обмеження має дослідження?

Завдання 7. Побудова міні-дослідження

Розробіть короткий план емпіричного дослідження за темою: «Вплив емоційної регуляції на рівень навчального стресу»

Потрібно:

- сформулювати всі структурні компоненти

- запропонувати методи збору даних
- описати дизайн (кореляційний/ експериментальний/ квазіекспериментальний)
- коротко описати, як буде проводитися аналіз

ТЕМА 8. ПІДГОТОВКА, ОФОРМЛЕННЯ ТА ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

Семінарське заняття 8. Методологічні та організаційні засади підготовки і захисту кваліфікаційних робіт (2 год.).

I. Питання для обговорення

1. Кваліфікаційна робота як вид наукового дослідження. Місце кваліфікаційної роботи в системі наукової підготовки. Вимоги до наукового рівня, самостійності та новизни дослідження.
2. Вибір теми та формування дослідницького задуму. Актуальність теми, наукова проблема, практична значущість. Типові помилки при виборі теми дослідження.
3. Структура кваліфікаційної роботи. Загальна логіка побудови: вступ, теоретичний розділ, емпірична частина, аналіз результатів, висновки. Вимоги до кожного розділу.
4. Методологічний апарат дослідження. Об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання. Операціоналізація змінних. Вибір методів і дизайн дослідження.
5. Оформлення кваліфікаційної роботи. Вимоги до тексту, цитування, списку джерел (ДСТУ). Оформлення таблиць, рисунків, додатків. Академічна доброчесність і уникнення плагіату.
6. Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи. Структура доповіді, підготовка презентації, візуалізація результатів, формулювання ключових тез.
7. Процедура захисту та критерії оцінювання. Регламент захисту, типові запитання комісії, критерії оцінки кваліфікаційної роботи. Академічна комунікація та наукова аргументація.

II. Виконання практичних завдань

Практичне завдання 1. Аналіз структури кваліфікаційної роботи

Проаналізуйте наведений фрагмент змісту та оцініть його логічність.

Фрагмент змісту:

1. Вступ
2. Теоретичні основи стресу
3. Методика дослідження

4. Аналіз результатів
5. Опис вибірки
6. Висновки

Питання:

- Чи відповідає структура науковим вимогам?
- Які порушення логіки є у розміщенні розділів?
- Як правильно побудувати структуру роботи?

Практичне завдання 2. Формулювання методологічного апарату

Для теми: «Вплив прокрастинації на академічну успішність студентів» сформулюйте:

- актуальність
- об'єкт
- предмет
- мету
- гіпотезу
- 3–5 дослідницьких завдань

Практичне завдання 3. Виявлення типових помилок

Проаналізуйте помилки у наведених формулюваннях:

1. «Об'єкт дослідження – вплив стресу на студентів».
2. «Мета – вивчити все про тривожність».
3. «Гіпотеза: студенти з поганим характером погано навчаються».
4. «Предмет дослідження – студенти університету».
5. «Завдання: провести дослідження».

Потрібно:

- визначити тип помилки
- пояснити чому це некоректно
- запропонувати правильне формулювання

Практичне завдання 4. Вибір методів дослідження

Для кожної теми визначте методи:

1. Емоційне вигорання студентів
2. Самооцінка та міжособистісні стосунки
3. Психологічна адаптація першокурсників
4. Вплив соціальних мереж на тривожність

Потрібно:

- обрати методи (опитування, тестування, інтерв'ю, експеримент тощо)
- обґрунтувати вибір
- визначити можливі шкали або інструменти

Практичне завдання 5. Оформлення списку літератури (ДСТУ)

Перетворіть у правильний бібліографічний опис:

1. Psychology of Stress / Lazarus R. – 1993
2. Smith J. Emotional intelligence and well-being. Journal of Psychology. 2020
3. Виготський Л. Мислення і мовлення

Потрібно:

- оформити за ДСТУ
- визначити тип джерела
- перевірити коректність цитування

Практичне завдання 6. Оцінка якості кваліфікаційної роботи

Опис ситуації

Студентська робота містить:

- теоретичний огляд без структури
- авторську анкету без перевірки валідності
- вибірку 25 осіб
- висновки про «всіх студентів України»

Питання:

- які методологічні помилки допущено
- чи відповідає робота вимогам кваліфікаційного рівня
- як її можна покращити

Практичне завдання 7. Підготовка до захисту

Складіть план виступу на захист кваліфікаційної роботи (5–7 хв):

- Обов'язкові елементи:
- актуальність
- мета та гіпотеза
- методи
- вибірка
- основні результати
- висновки

Додатково:

Сформулюйте 3 можливі запитання від комісії.

Практичне завдання 8. Рецензія на кваліфікаційну роботу (міні-кейс)

Напишіть коротку рецензію (10–12 речень) на умовну роботу, враховуючи:

- наукову новизну
- методологічну коректність
- якість емпіричної частини
- оформлення
- загальний рівень дослідження

Самостійна робота 8. Академічна доброчесність та етичні принципи підготовки кваліфікаційних робіт (8 год.).

Завдання 1. Аналіз ситуацій академічних порушень

Проаналізуйте ситуації та визначте тип порушення академічної доброчесності.

1. Студент копіює фрагменти тексту з інтернет-джерел без посилань.
2. У роботі використано ідеї іншого автора, але без цитування.
3. Дані опитування змінені для отримання «кращих» результатів.
4. Студент замовив написання частини кваліфікаційної роботи сторонній особі.
5. У списку літератури наведені джерела, які фактично не використовувалися в роботі.

Потрібно:

- назвати вид порушення (плагіат, фабрикація, фальсифікація тощо);
- пояснити наслідки таких дій у науковій роботі;
- запропонувати етичну альтернативу.

Завдання 2. Розрізнення коректної та некоректної практики цитування

Позначте, які дії є етично допустимими:

1. Пряма цитата з обов'язковим посиланням на автора.
2. Перефразування тексту без зазначення джерела, але зі зміною слів.
3. Узагальнення ідей кількох авторів із зазначенням джерел.
4. Використання рисунка з інтернету без посилання.
5. Самоцитування власних попередніх робіт без позначення.

Потрібно:

- визначити коректні та некоректні дії;

- коротко обґрунтувати.

Завдання 3. Розробка правил академічної доброчесності для студента

Складіть перелік із 10 практичних правил, яких має дотримуватися студент під час підготовки кваліфікаційної роботи.

У правилах повинні бути враховані:

- цитування та посилання;
- використання даних;
- робота з джерелами;
- уникнення плагіату;
- етика дослідження.

Завдання 4. Аналіз «сірих зон» етики

Розгляньте ситуації, де етична оцінка може бути неоднозначною:

1. Студент значно редагує текст, написаний за допомогою AI, але не вказує цього.
2. Використовуються дані колеги з попереднього дослідження без формальної згоди.
3. У роботі наведено результати, що не до кінця підтверджені статистично.
4. Використано адаптовану анкету без дозволу автора.

Потрібно:

- визначити, чи є порушення;
- аргументувати позицію;
- запропонувати етичне рішення.

4. Система та критерії оцінювання результатів навчання здобувача.

4.1. Види контролю, які використовуються під час вивчення дисципліни, та форма підсумкового (семестрового) контролю за навчальною дисципліною.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських занять та за результатами виконання завдань самостійної роботи. Передбачені такі види контрольних заходів: усна співбесіда під час лекційних занять, усний захист повідомлень за темою семінарського заняття, використання питань для самоперевірки і взаємного оцінювання, перевірка письмового звіту за результатами виконання письмових завдань, перевірка словника, перевірка есе тощо. Поточний контроль також здійснюється через моніторинг виконання

студентами завдань аудиторної і самостійної роботи. Результати такого моніторингу відображаються у Google Classroom, що дозволяє систематично відстежувати рівень активності студентів в освоєнні дисципліни.

Підсумковий контроль з дисципліни проводиться у формі екзамену в обсязі навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою, і в терміни, встановлені навчальним планом. Орієнтовний перелік питань для підготовки до екзамену наведено у п.10 цієї робочої програми. Порядок проведення екзамену визначається Положенням про організацію освітнього процесу в ТНУ імені В.І.Вернадського.

Форма проведення екзамену – тестування. Екзаменаційний тест містить 40 закритих тестових завдань. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

До складання екзамену допускаються здобувачі освіти, які за результатами поточного контролю набрали **не менше 36 балів зі 60 можливих**.

Здобувач, який **не набрав прохідного мінімуму (36 балів)** з навчальної дисципліни, отримує незадовільну оцінку і вважається таким, що має академічну заборгованість. Для ліквідації академічної заборгованості здобувач освіти має набрати мінімальну кількість балів – 36 і скласти екзамен у формі тестування.

4.2. Методи контролю та оцінювання

- ~ усне опитування: самооцінювання і взаємооцінювання
- ~ перевірка письмових робіт: доповідь до семінару, презентація, есе
- ~ конспект, порівняльна таблиця, словник тощо
- ~ вирішення кейсів, практичних завдань
- ~ метод програмованого контролю: тестовий контроль

4.3. Критерії оцінювання навчальної діяльності здобувачів, в межах окремих форм здобуття освіти та видів навчальних занять, передбачених робочою програмою навчальної дисципліни.

Критерії оцінювання захисту доповідей, есе, рефератів на семінарському занятті:

3 бали – здобувач у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання.

2 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, може не вистачати аргументації в поясненнях. Допускаються несуттєві неточності.

1 бал – не в повному обсязі володіє матеріалом. Має помилки у відповіді.

Для здобувачів заочної форми навчання при розрахунку використовується коефіцієнт 4

Критерії оцінювання доповнення / участі в дискусіях:

2 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми;

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію.

Критерії оцінювання презентації, доповідей, есе, рефератів:

Презентація, доповідь, есе, реферат – це наочне представлення результатів самостійної роботи здобувача з опрацювання обраної теми, питання, завдання тощо. Мета презентації – набуття здобувачем навичок аналізу інформації та наочного представлення результатів дослідження. Критерії оцінювання наведені у таблиці.

Критерії оцінювання презентації, доповіді, есе, реферату

Кількість балів	Мета	Висновки	Ключові положення	Структура
<i>3 бали</i>	Всі частини пов'язані з метою і предметом дослідження та містять важливі твердження за темою дослідження	Результати дослідження узагальнюються з метою формулювання важливих і змістовних висновків за темою дослідження.	Матеріал має в основі ключові положення, які повністю розкривають тему дослідження	Дослідження викладено в логічній послідовності, а його завершальна частина узагальнює основні результати та важливі аспекти проведеного дослідження.
<i>2 бали</i>	Матеріал містить важливі твердження, що відповідають темі дослідження, однак також включає інформацію, яка не стосується безпосередньо предмета дослідження.	Деякі висновки є недостатньо обґрунтованими	Дослідження ґрунтується на кількох ключових положеннях, проте їхній зміст подано надмірно детально та інформаційно перевантажено.	У викладі матеріалу дослідження простежується певна непослідовність.
<i>1 бал</i>	Матеріал має опосередковане відношення до теми дослідження	Висновки є нелогічними або недостатньо обґрунтованими	У ключових положеннях недостатньо інформації, необхідної для обґрунтування та уточнення висновків.	У викладі теми дослідження простежується певна непослідовність.

Основними критеріями, що характеризують рівень компетентності здобувача вищої освіти при оцінюванні результатів **підсумкового (семестрового) контролю у формі тестового екзамену**, є такі:

- виконання всіх *видів навчальної роботи*, що передбачені програмою навчальної дисципліни;
- *повнота та системність знань* навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, передбаченого робочою програмою та рекомендованими джерелами;
- *розуміння основних понять, категорій, принципів і методологічних підходів* до організації та проведення наукових досліджень у галузі психології;
- *здатність встановлювати взаємозв'язки* між основними теоретичними та методологічними положеннями, визначати їх відповідність меті, завданням і логіці психологічного дослідження;
- *уміння застосовувати теоретичні та методологічні положення* під час розв'язання практично орієнтованих тестових завдань і визначення оптимальних способів організації психологічного дослідження;
- *здатність оцінювати правильність і обґрунтованість дослідницьких рішень*, зокрема щодо вибору методів, процедур, способів аналізу та інтерпретації результатів психологічного дослідження;
- *точність виконання тестових завдань*, що передбачає правильний вибір відповіді, розрізнення близьких за змістом понять і застосування отриманих знань до конкретних дослідницьких ситуацій.

4.4. Особливості набору балів за видами навчальної діяльності здобувача для кожної форми здобуття освіти та форми підсумкового (семестрового) контролю.

Розподіл балів за темами занять для екзамену

Поточне оцінювання та самостійна робота										Всього балів	
										За підс. зм. модулів / тем занять та СР	Екзамен
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	CP1	CP2		
5	5	5	5	5	5	5	5	10	10		40
40								20			
Порогові бали										0-60	0-40
Загальна рейтингова оцінка										100	

Максимальна кількість балів за поточну навчальну діяльність становить 60 балів, за результатами екзамену – 40 балів. Загальна рейтингова оцінка – 100 балів.

4.5. Шкала оцінювання результатів підсумкового контролю, що використовується в Університеті

Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за стобальною шкалою	Оцінка за національною шкалою		Значення оцінки
		для екзамену	для заліку	
A	90 - 100 балів	«відмінно»/ «excellent»	«зараховано»/«passed»	Відмінно - відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	80 - 89 балів	«добре»/ «good»		Дуже добре - достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75 - 79 балів			Добре - в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69 - 74 балів	«задовільно»/ «satisfactorily»		Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60 - 68 балів			Достатньо - мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	30-59 балів	«незадовільно»/ «unsatisfactory» (з можливістю повторного складання)	«не зараховано» / «failed»	Незадовільно - потрібно додатково працювати для отримання позитивної оцінки
F	1-29 балів	«незадовільно»/ «unsatisfactory» (з обов'язковим повторним курсом)		Незадовільно - необхідна серйозна подальша робота з повторним вивченням курсу

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) (за бажанням на вибір студентів написати реферат або зробити презентацію на одну із запропонованих тем).

Теми рефератів (презентацій):

1. Методологічні кризи в психології: причини, прояви та шляхи подолання.
2. Структура наукового психологічного дослідження: від проблеми до висновків.
3. Емпіричне, теоретичне та експериментальне дослідження: порівняльний аналіз.
4. Категоріальний апарат психології та його еволюція в різних школах.
5. Методологічні принципи психології та їх реалізація у сучасних дослідженнях.
6. Проблема об'єктивності в психологічному дослідженні.
7. Кількісні та якісні методи в психології: можливості інтеграції.
8. Операціоналізація психологічних конструктів: проблеми та рішення.
9. Проблема відтворюваності результатів у психології (криза реплікації).
10. Методологічна культура психолога-дослідника: структура та значення.
11. Наукова гіпотеза: вимоги, типи та помилки формулювання.
12. Проблема причинності в психологічних дослідженнях.
13. Наукометричні показники (h-індекс, імпакт-фактор): можливості та обмеження.
14. Академічна доброчесність у сучасній науці: виклики та практики забезпечення.
15. Психологія як поліпарадигмальна наука: наслідки для досліджень.
16. Проблема предмета психології в історії розвитку науки.
17. Методологічні підходи в психології: системний, діяльнісний, когнітивний, гуманістичний.
18. Етапи організації емпіричного дослідження у психології.
19. Наукова комунікація та роль наукових спільнот у розвитку психології.
20. Етика психологічних досліджень: інформована згода, конфіденційність, відповідальність дослідника.

4. ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА САМОКОНТРОЛЮ

1. Дослідник встановив кореляцію $r = -0.52$ між тривожністю та успішністю і зробив висновок, що зниження тривожності автоматично підвищить успішність.

Яка методологічна помилка?

А. помилка вимірювання

В. підміна кореляції причинністю

- C. низька валідність
- D. помилка вибірки

2. У дослідженні використовувалась авторська шкала без перевірки психометричних властивостей.

Найбільш критична проблема:

- A. етична
- B. статистична потужність
- C. валідність інструменту
- D. репрезентативність

3. Результати експерименту не відтворюються в інших лабораторіях при однаковому дизайні.

Це свідчить про:

- A. низьку надійність вимірювання
- B. кризи реплікації
- C. неправильну гіпотезу
- D. відсутність контролю змінних

4. Дослідник включив у вибірку лише студентів психологічного факультету, але робить висновки про всіх студентів країни.

Порушено принцип:

- A. детермінізму
- B. репрезентативності
- C. операціоналізації
- D. системності

5. У дослідженні тривожності враховуються біологічні, соціальні та когнітивні чинники.

Який принцип реалізовано?

- A. редукціонізму
- B. системності
- C. індукції
- D. фальсифікації

6. Гіпотеза сформульована як: «Студенти з високою тривожністю гірше навчаються».

Основна методологічна проблема:

- A. надмірна складність
- B. відсутність операціоналізації
- C. статистична помилка
- D. надмірна деталізація

7. Дослідник змінив частину відповідей у базі даних, щоб отримати значущі результати.

Це:

- A. селекція даних
- B. фальсифікація
- C. кореляційний аналіз
- D. нормалізація

8. Яке твердження найбільш коректно описує причинність у психології?

- A. кореляція завжди означає причинність
- B. причинність доводиться лише експериментально
- C. причинність не існує в психології
- D. причинність визначається інтуїтивно

9. У дослідженні використано інтерв'ю для аналізу переживання втрати.

Це приклад:

- A. кількісного методу
- B. якісного методу
- C. експерименту
- D. квазіексперименту

10. Журнал має високий імпакт-фактор, але публікації в ньому часто не відтворюються іншими дослідниками.

Це вказує на:

- A. низьку якість статистики
- B. обмеження наукометричних показників
- C. помилку вибірки
- D. відсутність рецензування

11. Дослідник використовує лише описову статистику для складного багатозмінного явища.

Основна проблема:

- A. надмірна складність
- B. редукція аналітичної потужності
- C. етична помилка
- D. реплікаційна криза

12. У роботі відсутня теоретична модель, але є великий масив емпіричних даних.

Це свідчить про порушення:

- A. емпіризму
- B. логіки наукового дослідження

- С. валідності
- Д. надійності

13. Автор узагальнює результати 30 учасників на популяцію всієї країни.
Порушено:

- А. принцип розвитку
- В. репрезентативність
- С. системність
- Д. детермінізм

14. Який тип дослідження найбільш придатний для перевірки причинно-наслідкових зв'язків?

- А. кореляційне
- В. експериментальне
- С. описове
- Д. кореляційно-описове

15. Дослідник використовує змішані методи (інтерв'ю + шкали).
Це:

- А. редукція
- В. методологічний плюралізм
- С. методична помилка
- Д. фальсифікація

16. Поняття «емоційний інтелект» у дослідженні не має чітких операційних критеріїв.

Проблема:

- А. теоретична валідність
- В. операціоналізація
- С. статистична значущість
- Д. реплікація

17. Дослідник не опублікував негативні результати експерименту.
Це:

- А. вибіркова публікація
- В. кореляційний аналіз
- С. систематизація
- Д. метааналіз

18. У різних теоріях психіки використовуються несумісні базові поняття.
Це прояв:

- А. парадигмальної кризи
- В. валідності

- C. репрезентативності
- D. експериментального дизайну

19. Дослідник не вказує джерела при перефразуванні чужої ідеї.

Це:

- A. самоцититування
- B. плагіат
- C. метааналіз
- D. інтерпретація

20. У дослідженні не контролюються сторонні змінні.

Порушення:

- A. внутрішньої валідності
- B. зовнішньої валідності
- C. надійності
- D. системності

21. Який показник краще відображає впливовість науковця в довгостроковій перспективі?

- A. кількість статей
- B. h-індекс
- C. рік публікації
- D. обсяг тексту

22. Дослідник формулює гіпотезу, яку неможливо спростувати.

Проблема:

- A. надмірна точність
- B. нефальсифікованість
- C. статистична помилка
- D. реплікація

23. У дослідженні психічні процеси розглядаються як частина єдиної системи.

Це:

- A. системний підхід
- B. біхевіоризм
- C. редукціонізм
- D. емпіризм

24. Дослідник використовує лише студентів однієї групи через зручність.

Це:

- A. випадкова вибірка
- B. зручна вибірка

- C. стратифікована вибірка
- D. репрезентативна вибірка

25. Яке твердження найбільш точно описує сучасну психологію?

- A. єдина парадигма
- B. поліпарадигмальна наука
- C. повністю експериментальна наука
- D. суто гуманітарна дисципліна

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Теоретичні основи наукового знання.
2. Наукове знання як результат об'єктивного відображення реальності за допомогою наукового методу.
3. Процес наукового пізнання, його етапи, компоненти.
4. Загальна характеристика методології науки.
5. Рівні методологічного аналізу: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, процедури і техніки.
6. Значення методології для психології.
7. Поняття «нормальної науки» та наукової революції.
8. Класичний, неklasичний і постнеklasичний типи наукової раціональності і відповідні етапи розвитку науки за В. С. Стюпіним.
9. Методологічні основи класичної, неklasичної та постнеklasичної науки.
10. Класична, неklasична та постнеklasична психологія. Основні ідеї неklasичної та постнеklasичної психології.
11. Історіогенез і методологічні засади постнеklasичної психологічної науки.
12. Методологічні принципи постнеklasичної психології.
13. Фундаментальні методологічні проблеми психології.
14. Основні змістовні проблеми сучасної психології.
15. Теорія дослідження у науковій психології.
16. Властивості та структура методу в психології.
17. Елементи науково-методичного апарату психології.
18. Вибір методів психологічного дослідження.
19. Поняття категорії в психології.
20. Система категорій психології за К. К. Платоновим.
21. Загальнопсихологічні категорії.
22. Психічні явища: психічні процеси, стани та властивості.
23. Методологічні принципи психології.
24. Полярні принципи в психології (за Л. Х'еллом та Д. Зіглером)
25. Теоретичне осмислення стану сучасної психології.
26. Парадигмальний підхід до опису повної картини психології.
27. Основні ознаки кризового стану психології.
28. Можливі шляхи та засоби виходу психології з кризи.
29. Методологічна криза та типи психологічних парадигм.
30. Наука як соціальний інститут.
31. Поняття наукової діяльності. Види наукової діяльності.
32. Учений, його права та обов'язки. Науковий працівник, науково-педагогічний працівник, наукова установа.
33. Організація науки в Україні та закордоном.
34. Система наукових ступенів і звань в Україні та в інших країнах світу.

35. Основи організації науково-дослідного процесу.
36. Класифікація наукових досліджень.
37. Категоріальний апарат наукового дослідження.
38. Етапи наукового дослідження, їх характеристика.
39. Презентація результатів дослідження.
40. Пошук інформації у процесі наукової роботи.
41. Послідовність проведення теоретичних, емпіричних та експериментальних досліджень.
42. Ефективність науково-дослідної роботи.
43. Наукова та методологічна культура як чинник підвищення ефективності наукової діяльності.
44. Поняття наукового співтовариства та наукової комунікації.
45. Концепція академічної чесності, основні напрями та перспективи її реалізації.
46. Кодекс етики дослідника-психолога. Метакодекс етики Європейської Асоціації психологів.
47. Магістерська робота як кваліфікаційне дослідження.
48. Етапи підготовки та захисту магістерської роботи.
49. Підготовка тексту магістерської роботи та її оформлення.
50. Підготовка списку використаних джерел.
51. Підготовка до захисту і захист кваліфікаційних робіт.
52. Форми відображення результатів наукового дослідження (доповіді, тези, статті, кваліфікаційні роботи).
53. Вимоги до мови та стилю тексту наукової роботи.
54. Наукова публікація як представлення результатів наукового дослідження.
55. Тези наукової доповіді (повідомлення) як матеріали попереднього характеру.

Рекомендовані джерела інформації

Основна література

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація наукових досліджень з психології: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2021. 360 с.
2. Дзьобань О. П. Методологія, організація та технологія наукових досліджень: навч. посіб. для аспірантів. Київ; Одеса: Фенікс, 2025. 284 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/metodologiya_2025.pdf
3. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І.С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с.
4. Мітіна С. В. Методи математичної статистики у психологічних дослідженнях: навчально-методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт для здобувачів закладів вищої освіти спеціальності «Психологія». Київ: Вид-во ТНУ, 2024. 63 с.
5. Мітіна С. В. Навчально-методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт: для здобувачів закладів вищої освіти спеціальності «Психологія». Київ: Вид-во ТНУ, 2024. 78 с.
6. Рибалка В.В. Методологічні проблеми наукової психології: посібник. К.: ІПОД НАПН України, 2017. 144 с.
7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 143 с.
8. Турніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.- метод.

- посіб. Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. 206 с.
9. Шепельова М. В. Дисонанс між творчим потенціалом та реальною поведінкою: апробація української версії опитувальника творчої поведінки (СВІ). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. Т. 37 (76), №2, 2026. С. 21-29. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.2/04>
 10. Шепельова М. В. Адаптація та психометрична валідація української версії опитувальника когнітивних помилок (CFQ) Д. Бродбента. *Журнал соціальної та практичної психології*, №7, 2026. С. 153-161 <https://doi.org/10.32782/psy-2026-7-23>
 11. Research methods in psychology: 4th addition. Rajiv S. Jhangiani, I-Chant A. Chsang, Carrie Cuttler, Donna C. Leighton. Kwantlen Polytechnic University Surrey, B.C. 2020. 446 p. Research Methods in Psychology (pressbooks.pub)

Допоміжна література

1. М'ясоїд П. А. Психологічне пізнання. Історія, логіка, психологія. Київ: Либідь, 2016. 560 с.
2. Максименко С. Д. Психогенетичний потенціал особистості: монографія у 2-х т. Київ: «Видавництво Людмила», 2021.
3. Становлення базових парадигм української психології: колективна монографія / В. В. Турбан, І. В. Білоконь, Н. М. Бугайова, К. В. Гавриловська та ін.; за ред. В. В. Турбан. Київ: Видавничий дім «Слово», 2017. 257 с.
4. Столярченко О. Б, Куриця А. І. Технологія психологічних досліджень. К.: Центр учбової літератури, 2022. 162 с.
5. Татенко В. О. Сучасна психологія: теоретико-методологічні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавництво авіаційного університету «НАУ-друк», 2009. 288 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Вчені записки Таврійського національного університету: серія Психологія. URL: Головна (vernadskyjournals.in.ua)
2. Електронна бібліотека НАПН України. URL: [Електронна бібліотека НАПН України - Електронна бібліотека НАПН України](http://elib.napn.gov.ua/)
3. Програма «Горизонт Європа 2021-2027». URL: «Горизонт Європа 2021–2027» (kname.edu.ua)
4. Психологічний часопис. URL: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС (apsijournal.com)